

NİNNİLERİ PSİKANALİTİK YAKLAŞIMLA YENİDEN OKUMA DENEMESİ

An Attempt of Re-reading Lullabies With The Psychoanalytic Approach

Belde AKA*

ÖZ

Ninniler, bebeği uyutmak için söylenen dörtlükler olmalarının yanı sıra, her söylendiğinde yeniden üretilmeleri dolayısıyla söyleyicisine dair ipuçları da taşıyan şiirlerdir. Bu çalışmada bir ninni söyleyicisi olması dolayısıyla sanatkar olarak kabul edilebilecek annenin, o sırada ninninin sözlerini neden değiştirme ihtiyacını hissettiği sorusu sorulmuş ve bunun annenin ruh hâliyle ilgisi olması gerekçesiyle soruya psikanalitik düzlemde cevap aranmıştır. Bu amaçla yazıda annenin hangi gerekçeyle şair/ sanatkar olarak adlandırılabilceği konusuna açıklık getirildikten sonra çeşitli yörelerden derlenmiş ninni örnekleri psikanalitik açıdan incelenmiştir. Yazıda özellikle çocuk /erkek çocuk isteği üzerine söylenmiş ninniler seçilmiş ve bu ninniler Sigmund Freud'un görüşlerinden yola çıkılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Aynı konu etrafında söylenmiş gibi görünen bu sözlü edebiyat ürünlerinin aslında çok farklı sorunları imlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle ninnilerin, baskı altına alınan türlü duyguların bilinç düzeyinde tekrar ortaya çıkmasını sağlayan birer araç oldukları; dolayısıyla ikinci bir işleve sahip oldukları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ninni, sanatkar/anne, psikanalitik yaklaşım

ABSTRACT

Lullabies are quadrants which are sung for putting children to sleep and besides they are poems which give a hint about the singer because they are reproduced in every saying. The mother will be accepted as an artist in this study because of being a lullaby singer and the question about why the mother needs to change the lyrics at that moment was asked. At the same time, the answer of this question on the psychoanalytic plane was searched on the account of the fact that this situation was pertinent with the mother's mood. To this end, firstly how the mother can be seen as a poet/ an artist has been brought to light in the article. Then lullaby samples that were compiled from different regions were studied in terms of psychoanalytic point of view. The lullabies about the desire of having a baby/ a boy have been selected and these lullabies have been tried to solve under the light of Sigmund Freud's ideas. It was concluded that these verbal literature studies, which seemed like saying about the same subject, indicated very different issues. Thus, it was tried to exhibit that lullabies are tools which have provided re-emerging of different kinds of emotions that are repressed; and thereby they have a second role.

Key Words

Lullaby, artist/mother, psychoanalytic approach

William R. Bascom, *The Journal of American Folklore*'de yayımlanan "Folklorun Dört İşlevi" adlı makalesinde folklorun "onu dinleyen ve aktaran insanlara ne kat[tığı]"(137) sorusuna yanıt ararken onun sadece bir eğlence şekli olarak görülemeyeceğinin altını çizer:

"Eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir, ancak bugün bu durum tam bir cevap olarak kabul edilemez. Şurası açıktır ki, çoğu gülme un-

surunun altında daha derin anlamlar bulunmaktadır"(138). Bascom'un sorusu bu çalışma bağlamında ninniye yoneltildiğinde ise ninni söylemenin sadece bebeği uyutmak işlevine mi sahip olduğu, bunun dışında bir "derin anlam"ının bulunup bulunmadığı sorusu gündeme gelmektedir.

Amil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi* adlı kitabında ninniye " en az iki-üç aylıktan üç-dört yaşına kadar anne-

* Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, belde@bilkent.edu.tr

nin çocuğuna, onu kucagında, ayağında veya beşikte sallayarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki hâlet-i rûhiyesini yansıtır mâhiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkü” (9) olarak tanımlar. Bu tanımda ninninin öncelikli işlevinin çocuğu uyutmak ya da onu oyalamak olduğu görülmektedir fakat dikkati çeken, ninninin aynı zamanda annenin o anki ruh hâlini de yansıttığı olmasıdır. O hâlde anne çocuğunu uyuturken herhangi bir dörtlüğü söylememekte, orada ninni söyleyicisine yani anneye dair de birtakım ipuçları bulunmaktadır. Anne, ninniye o anki duygusuna göre değiştirirken yeniden üretmektedir.

Bascom yukarıda adı geçen makalesinde “bazı toplumlardaki hikâye anlatıcılarının bildik bir hikâyeye, yeni unsurlar katarak ya da folklorun estetik yönlerini tanıtarak ve çalışma dinamiklerinin temel önemini değiştirerek verdiklerini” ve “burada biri[nin] anlatıcının neden spesifik unsurları tanıttığını ve konuyu değiştirdiğini” (138) sorabileceğini belirtir. İşte bu çalışmada da öncelikle annenin neden sanatkar olarak kabul edilebileceğine açıklık getirildikten sonra o sırada ninninin sözlerini neden değiştirme ihtiyacını hissettiği sorusu sorulacak ve bunun annenin ruh hâliyle ilgisi olması gerekçesiyle soruya psikanalitik düzlemde cevap aranacaktır.

Amil Çelebioğlu, adı geçen çalışmasında annelerin “ninnilerin ilk şairi ve bestekârı” olduklarını belirttikten sonra şöyle devam eder:

Daha çok erkekler tarafından yazılan ve millî, hamasi duyguları terennüm eden Ziya Gökalp’in, Abdullah Tukay’ın

ninnileri gibi halka mal olmuş bazı taklidi ninnilerin mevcudiyetine rağmen neticede ninnilerimiz, aynı zamanda abla, teyze, hala, babaanne, dadı vesaire ve oyuncak bebeklere kız çocukları tarafından da söylenilmekle bir anne daha doğrusu kadın edebiyatı mahsullerinden, belki en eski ve devam edegelen şifahi edebiyat ve musiki kültürümüzün en zengin dallarından birisidir(10).

Çelebioğlu’nun yukarıda alıntılan görüşlerinden yola çıkılarak, annenin çocuğu için söylediği ninnilerle; halka mal olmuş, millî ninniler arasında bir ayrıma gidilebileceği söylenebilir. Annenin çocuğu için söylediği ninniler, “taklidi” ya da “güdümlü” olmaktan uzak, kadının kendi duygularını yansıtır nitelikte ezgiyle söylenen manzumelerdir. Bu bağlamda annenin bu ezgili manzumenin söyleyicisi olması ve o anda “doğaçlama”1 yoluyla özgün bir ninni yaratabilmesi dolayısıyla sözel bir şair/ sanatkar olarak kabul edilebileceği söylenebilir. Bu kabulden hareketle annenin şiirin sözlerini neden değiştirme ihtiyacı hissettiği sorusunu psikanalitik yöntemle cevaplamaya geçmeden önce edebiyat ile psikoloji arasındaki ilişkiye değinmek yerinde olacaktır.

Karl Gustav Jung, Freud ve Adler’in de yazılarının bulunduğu *Psikanaliz Açısından Edebiyat* adlı kitapta yer alan “Psikoloji ve Edebiyat” başlıklı makalesinde, psikolojinin edebiyatı inceleyebileceğini şöyle açıklar:

Psişik süreçlerin incelenmesinden başka bir şey olmayan psikoloji, edebiyatın incelenmesi konusuna da el atabilir; çünkü insan ruhu (psyche) bütün bilimlerin ve sanatların kaynağıdır. Bir yandan, belli bir sanat eserinin oluşumunu açıklamasını, öte yandan bir kimseyi sa-

nat bakımından yaratıcı kılan faktörleri ortaya çıkarmasını, psikolojik araştırmadan bekleyebiliriz(53).

Alıntıdan anlaşılacağı üzere psikanaliz, sözel bir sanat eseri olan ninninin oluşumunu açıklamaya yardımcı olabilecek bir alandır. Çünkü o anda üretilen ninni, kaynağını annenin ruhundan almaktadır. O hâlde yaratılan bu sanat eserinden yaratıcısının yani annenin hayatına gidilebileceği, onun hayatına dair birtakım bilgiler edinilebileceği düşünülebilir. Jung, “Psikoloji ve Edebiyat”ta sanat eseri ile yaratıcısı arasındaki ilişkiyi şu sözlerle açıklar:

Freud, sanat eserini, sanatçının kişisel yaşantısından çıkarma yolunu ileri sürerken, bu çeşit problemleri açacak bir anahtar bulduğunu sanmıştı. Bu yoldan giderek, bazı çözümlemeler yapılabileceği doğrudur. Çünkü bir sanat eserinin, tıpkı bir nevroz gibi, kompleks diye adlandırdığımız psişik hayat düğümlerine geri götürebilmek akla yatkın gelmektedir(71-72).

Freud’un düşüncesinden yola çıkarak sanat eserini bir nevroz gibi konumlandıran Jung’un bu sözlerinden hareketle ninniye de bir nevroz gibi bakıldığında ninninin ikinci bir işlevi daha ortaya çıkmaktadır ki bu da annenin bastırıp bilinçaltına gönderdiği istekleri, hayalleri ve türlü duygularını yansıtmadır. Çünkü anne o sırada, anlama yetisine sahip olmayan bebeğini kendine muhatap alarak, ona içinden gelenleri söylemektedir. Bebeğine dert yanması başkalarına diyemeyeceği hâlini kendi kendine anlatmasıdır. Bilinçaltında tepkisiz kalamayan bu duygular ifade edilme ihtiyacıyla dile gelirler. Bu anlamda ninni bir sayıklama hâli olarak da okunabilir:

*Ninni derim birim birim,
Dert bağlarım dürüm dürüm,
Ben derdimi sana derim,
Ben yavrumu büyütürüm!
Ninni yavrusuna ninni!(304)*

Amil Çelebioğlu’nun, *Türk Ninniler Hazinesi* adlı kitabının “Şikâyet ve Teessür İfade Eden Ninniler” başlıklı bölümünde yer alan ve Konya’dan derlenen bu ninnide anne, ninni söylerken bir taraftan dertlerini de dile getireceğini açıkça belirterek bu şiire yukarıda bahsedilen ikinci işlevi yükler. Öyle ki bazı ninni örneklerinde sadece bu ikinci işlevin yerine getirildiği görülmektedir. Çocuksuz bir kadının ninni söylemesi ve bu durumundan dert yanması bu tarz ninnilere örnektir. Burada artık amacın bir çocuğu uyutmaktan çok çocuksuzluğu dile getirmek olduğu düşünülebilir. Bandırma’dan derlenen ninni şöyledir:

*Karanfilim tüterim,
Her saksıda biterim,
Eller yavrum dedikçe,
Ben boynumu bükерim!
Ninni yavrum ninni! (303)*

Bu şiiri söyleyen kadının boynunu bükmesinin nedeni ilk bakışta çocuğunun olmamasıyla açıklanabilir fakat psikanalitik açıdan okunduğunda “karanfil” ve “saksı” sözcükleri birlikte düşünülerek oluşturulan söz öbeğinin farklı anlamlara karşılık geldiği görülmektedir. Freud, *Düşlerin Yorumu II*’de “kutular, mahfazalar, sandıklar, dolaplar ve fırınlar[ın]”, ayrıca “içi boş nesnelere, gemilere ve her türden kabın”, “rahmi temsil et[tiğini]”(80) söyler. Çiçekle ilgili olarak ise Freud “cinsel çiçek simgeçiliğinin, bitkinin cinsel organları olan çiçekleri aracılığıyla insan cinsel organlarını” (107) simgelediği düşüncesindedir. Freud’un bu açıklamalarının

dan yola çıkılarak içinde karanfil biten saksının, kadını ve onun cinsel organını temsil ettiği söylenebilir. Nitekim ninninin ikinci dizesinde yer alan “bitmek” eyleminin, karanfil ve saksıyla oluşturulan söz öbeğiyle birlikte ele alındığında kadının da tıpkı saksıdaki toprak gibi üretken olduğu çağrışım yapıldığı görülür. (Burada ‘toprak ana’ nitelemesi de hatırlanarak toprak ile anne arasında üretken olma yönünden bir ilginin zaten mevcut olduğu dikkate alınmalıdır) Oysa üçüncü ve dördüncü dizide bu durumun aksine çocuksuzluktan dert yanılmaktadır. Bu durum bir çelişki gibi görünse de Freud’un adı geçen kitabında yer verdiği bir rüya örneğinde, çiçeğin bekâreti simgelediği (107) konusundaki yorumu göz önünde tutulduğunda bu çelişki ortadan kalkmaktadır. O hâlde ninniye söyleyen kadının üretkenliğine yani çocuk doğurmasına bir engel olmamasına rağmen çocuksuz olmasının onun cinsel saflığından yani bekâretinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle ninni söyleyicisinin dert yanmasının asıl nedeninin de bu durum olduğu söylenebilir.

Kars’tan derlenen şu ninni de yine çocuksuzluğa gönderme yapmaktadır:

*Sabah olur gün dağlara yayılır,
Dalga vurur ciğercğim bayılır,
Kuzusuz koyunun sütü soğulur!
Balama laylay laylay! (306)*

“Soğulmak”, *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*’nde “sütü kesilmek” anlamıyla yer alır. Ninnide kuzu ve koyun, anne ve yavrusunun simgeleridir; “sütün soğulması” ise yavrunun yokluğunu göstermektedir. Anne sütünün çocuk için çok faydalı olduğu ve bebeğin gelişimi için özellikle ilk aylarda anne sütünün yerini başka hiçbir mamanın alamaya-

cağı bugüne kadar söylenegelmiştir. Fakat anne sütünün çocuk için bu kadar gerekli olması yanında psikanalitik açıdan bakıldığında süt vermenin anne açısından da önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. Freud, *Psikanaliz Üzerine* adlı kitabında yer alan “Kadınlık” adlı makalesinde süt vermenin anne açısından önemini şöyle açıklar:

Genellikle <<erkeğe>> sözcüğünü <<etkin>> anlamda, <<kadınca>> sözcüğünü <<edilgin>> anlamında kullanıyorsunuz. Bu nedensiz değildir. Erkek cinsellik hücresi etkindir, devingendir, dişi hücrenin peşine düşer, yumurtacak ise devinimsizdir, edilgindir (...) İnsan cinsel yaşamıyla ilgili olarak çabucak görürsünüz ki erkeğin davranışını etkinlikle, kadının davranışını edilgenlikle nitelemek yetmez. Anne her bakımdan çocuğuna karşı etkindir ve süt vermeden söz ettiğiniz zaman, çocuğun meme emdiğini ya da kadının çocuğu emzirdiğini söyleyebilirsiniz (136).

Kadının çocuksuz olması, onun aynı zamanda süt verememesi demektir yani bu durum psikanalitik açıdan okunduğunda cinsel yaşamında edilgenlikle nitelenen kadının çocuğuyla kazanacağı etkinliğe erişme şansını yitirmiş olması anlamına gelir. Burada görülen, kadının bastırıldığı edilgenliğinin ninni yoluyla ortaya çıkmasıdır.

Adana’dan derlenen aşağıdaki ninnide ise kadının çocuğunun olmadığı ancak psikanalitik açıdan çözümlendiğinde ortaya çıkmaktadır:

*Ulu dağlar, ulu dağlar,
Etrafı sulu bağlar,
Çıkma suya yat diyişin,
Doktorlar kolumu bağlar!(307)*

Dörtlük ilk anda okunduğunda birbiriyle ilgisiz sözcüklerin art arda sıra-

lamp kafiyeye oluşturduğu düşünülmemektedir. Oysa dörtlüğün ikinci ve üçüncü dizisinde vurgulanan “su”, ninnideki anlamı açıklığa kavuşturacak önemli bir simgedir. Freud, *Düşlerin Yorumu II*'de içeriğinde “suyun içinde olma bulunan çok sayıda düş[ün], rahim içi yaşama, rahimde bulunmaya ve doğum eylemine ilişkin düşlemlere dayan[dığımı]”(129-130) belirtir. Yine ikinci dizide yer alan “bağ” sözcüğünün de verimliliği ve üretkenliği imlemesi bakımından kadının cinsel organına işaret ettiği söylenebilir. O hâlde ikinci dizide “etrafi sulu bağ” niteliyle, çocuğun anne rahmine düştüğünde bulunacağı ve zamanla orada büyüüp gelişeceği yer tasvir edilmiştir. Fakat üçüncü dizide çocuğun anne rahmine düşmediği yani döllenmenin gerçekleşmediği, suya çıkılmaya izin vermediğinden anlaşılmaktadır. Dördüncü dizide “doktorlar kolumu bağlar” denilerek, ninnide dert yanılan bu çocuksuzluğa tıbbî açıdan da çare bulunamadığının dile getirildiği düşünülebilir.

Konya'dan derlenen aşağıdaki ninni ise çocuğu olmayan bir kadının ninni yoluyla üzüntüsünü dile getirmesine örnektir. Burada çocuksuzluk, hiçbir gönderme yapılmadan doğrudan dile getirilmiştir:

*Ala beşik sallamadım kucakta,
Al kundağı gezdirmedim kucakta,
İnkisar verilmiş bizim ocakta!*

Ninni benim melek yavrum ninni!
(308)

Burada ninni kalıbını koruyan sözel şairin -ninni söyleyicisi olması ve bu geleneği aktarması bakımından anne, sözel şair olarak kabul edilebilir- konuyu kendine göre değiştirdiği görülmektedir. Son dizide, ninniye has ifade kalıbı korunmuş fakat ninniye yeni unsurlar

yerleştirilmiştir. Kadın, çocuksuzluğunu dile getirmek için ninniye yeniden üretmiştir. Bu durum, Albert B. Lord ve Milman Parry'nin sözel şairin ezberlemeyip her defasında şiirini yeniden ürettiği konusundaki sözlerini akla getirmektedir. Alan Dundes, Albert B. Lord'un *The Study of Folklore*'de yayımlanan “Yugoslav Epik Halk Şiiri” başlıklı makalesinin girişinde Lord'un “ destan anlatıcılarının, bütün bir şiiri kelime kelime değil de hikâyenin sadece, çeşitli formüllerin ve geleneksel işlemlerin içine yerleştirilebileceği genel bir çerçevesini anımsadıklarını keşfetmiş”(217) olduğunu belirtir. O hâlde tıpkı destan anlatıcısı gibi sözel bir şair olarak annenin de ninniye bu yolla değiştirdiği düşünülebilir. Fakat burada anımsama probleminin öte, baskı altındaki düşüncelerin ortaya çıkarılma ihtiyacı ön plandadır. Burada kadının, bedduaya bağladığı çocuksuzluğunu psikanalizcilerle göre bilinçaltının dışavurumu olan eserinde ortaya çıkardığı söylenebilir.

Sille'den derlenen bir ninnide ise erkek çocuğun yokluğu dile getirilmektedir:

*Evimizin önü asma,
Asmanın dalına basma,
Benim de oğlum yok diye,
İncinip küsme!
Kuzum ninni yavrum ninni!(301-302)*

Freud, yukarıda adı geçen makalesinde bu meseleye de yani kadının erkek çocuk arzusuna da değinir. Freud'a göre kendisinde erkek cinsel organının yokluğunu fark eden kız çocuğu, bu eksikliği ancak erkek çocuk doğurarak giderebilecektir. Freud bu durumu şöyle açıklar:

Bir oğlanın ya da bir kızın doğumunda bir kadının uğradığı tepkiler, eski kış-

kırtıcı gücün, penis noksanlığının bir şey kaybetmemiş olduğunu gösterir. Yalnız oğlu ile ilişkileri anneye doyuma ulaşma hazzı verebilir. Çünkü bütün insan ilişkilerinin en yetkin, çiftdeğerlilikten en uzak olanları bu ilişkilere. Anne, kendisinden esirgenmiş olan bütün gururu oğlu üzerine taşıyabilir ve erkeklik kompleksinin hâlâ ısrarla istediği doyumundan bekler(155-156).

Genellikle erkek çocuk isteğinin, soyu devam ettirme isteğiyle ilgili olduğu düşüncesine karşın, bu isteğin psikanalitik açıdan okunduğunda kadının kendi eksikliğini giderme arzusuyla ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Verilen örneklerle çocuksuzluk ve erkek çocuk eksikliği bakımından psikanalitik yaklaşımla yeniden okunmaya çalışılan ninnilerin kadının/annenin baskı altına alıp bilinçaltına gönderdiği türlü duygularını içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı sorun etrafında söylenmiş gibi görünen ninnilere psikanalitik açıdan bakıldığında, bunların aslında çok farklı sorunları imlediklerinin ortaya çıkması dikkat çekici bir sonuçtur. Bu şiirlerin o anda üretilmeleri dolayısıyla kişisel olmaları, incelenen her yeni ninnide farklı bir sorunsalla karşılaşılabilceğini göstermektedir. Fakat bu sorunlar ne kadar farklı olsa da, ninninin ikinci bir işleve sahip olduğu gerçeği değişmemektedir. Bu bakımdan ninnilerin, baskı altına alınan türlü duyguların bilinç düzeyinde tekrar ortaya çıkmasını sağlayan birer araç oldukları söylenmelidir. Böylece kadının/annenin ninninin sözlerini neden değiştirme ihtiyacı duyduğu da açıklanmış olacaktır.

NOTLAR

- 1 Mehmet Aça, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*'nda yer alan "Halk Şiirinde Tür ve Şekil" başlıklı bölümde ninni söyleyen kadının, ya hazır şiir örneklerinden yararlandığını ya da "doğaçlama" yoluna başvurduğunu belirtir ki şiirde doğaçlamanın o anda yeniden üretilme anlamına gelmesi dolayısıyla da anne sözel şair olarak nitelendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet. "Halk Şiirinde Tür ve Şekil". *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Haz. M. Öcal Oğuz ve diğer. Ankara: Grafiker Yayınları, 2005.
- Bascom, William R. "Folklorun Dört İşlevi". Çev. Ferya Çalış *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005. 125-152.
- Çelebioğlu, Âmil. *Türk Ninniler Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları, 1982.
- Freud, Sigmund. "Kadınlık". Çev. A. Avni Öneş. *Psikanaliz Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları, 1991.
- Freud, Sigmund. *Düşlerin Yorumu II*. Çev. Emre Kapkın. İstanbul: Payel Yayınları, 1991.
- Lord, Albert B. "Yugoslav Epik Halk Şiiri" Çev. Figen Karaboğa. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*. Haz. M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır, Sunay Çalış. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2009. 217-221.
- Jung, Karl Gustav. "Psikoloji ve Edebiyat". Çev. Selahattin Hilav. *Psikanaliz Açısından Edebiyat*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1981.
- "Soğulmak". Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü.20 Eylül 2010. <http://tdkterim.gov.tr/>